

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 371.4(44)Фр.Рабле

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ ФРАНСУА РАБЛЕ

Тетяна Харченко

*Луганський національний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка
вул. Оборонна, 2, 91011 Луганськ, Україна
p1m1npu@mail.ru*

Проаналізовано концепцію гуманізму одного з перших французьких гуманістів епохи Відродження – Франсуа Рабле. Розкрито характерні особливості педагогічних ідей раннього гуманізму Франції. Особливу увагу приділено гуманістичному вихованню особистості.

Ключові слова: гуманізм, епоха Відродження, педагогіка гуманізму, гуманістичне виховання.

Ключовим напрямом реформування сучасної освіти в Україні є її всебічна й послідовна гуманізація та гуманітаризація, упровадження новітніх технологій навчання й виховання молоді, вироблення в неї національної самосвідомості, ментальності, причетності до розбудови держави на принципах демократії й гуманізму. З огляду на це особливий інтерес для вітчизняної педагогічної науки становить досвід Франції, яка має сформовані традиції в галузі усвідомлення та практичного втілення в різних сферах суспільного життя свободи кожної окремої людини, автономності й самостійності її особистості, визнання за нею права на індивідуальність, незалежність і самодіяльність. Для глибшого розуміння сучасних проблем гуманізації освіти важливо простежити генезис наукових уявлень французьких учених про людину, її навчання й виховання.

Як самостійний ідейний рух гуманізм став утверджуватися в країнах Західної та Центральної Європи в епоху пізнього європейського середньовіччя. У філософсько-теологічних побудовах середньовічної патристики, а згодом у схоластичній філософії людина повністю була вилучена з природи, а її душа була проголошена безсмертним і безстатевим началом, що не має нічого спільного з навколишнім світом. У традиційних

християнських віровченнях та ідеалістичних філософських побудовах людина була одним зі створінь Бога, що створює не тільки душу людини, але й її тілесну організацію. В епоху Відродження на зміну середньовічному аскетизму з його запереченням радощів земного життя й проповіддю підготовки до загробного, вічного існування прийшов новий погляд на світ і людину. На противагу католицькому церковному світоспогляданню й вузькій схоластичній науці середніх віків Ренесанс породив життєстверджувальний, гуманістичний світогляд.

Історики філософії й педагогіки досить активно досліджували період Відродження. Становлення й розвиток поглядів західноєвропейських гуманістів епохи Відродження на людину та її виховання розглядали у своїх узагальнювальних працях з історії педагогічної думки та шкільної справи такі вчені, як Л. Денисова, А. Дживелегов, А. Джуринський, В. Кравець, О. Кудрявцев, В. Кузнєцов, Н. Ревякіна, А. Піскунов.

Ми ставили за мету виявити специфіку поглядів на людину та характерні риси педагогічного гуманізму одного з перших французьких гуманістів епохи Відродження – Франсуа Рабле.

Назва нової епохи походить від французького слова Ренесанс (фр. Renaissance), що в перекладі означає “відродження”. Епоха пізнього середньовіччя ознаменувалася пробудженням (“відродженням”) інтересу до культурного спадку античних народів, висуненням ідеалу вільної, всебічно розвинутої особистості, повагою до людини, вірою в її сили та можливості. Саме в цей час у Європі зароджуються капіталістичні відносини. Франція також відчуває економічний і політичний підйом. Разом з бурхливим розвитком продуктивних сил, зародженням нових соціальних відносин сформувався попит на новий тип людини. У суспільстві виникає атмосфера, у якій починають високо цінувати особистість, стимули й мотиви її дій, знаходять розуміння нові норми поведінки. Ця нова психологічна атмосфера, соціальні й культурні зрушення в містах стали сприятливим середовищем, у якому народжувалася гуманістична ідеологія [8, с. 7]. Усі ці риси епохи Відродження знаходили відображення у творах мислителів і визначали характер педагогічних ідей гуманізму.

Найвизначнішим художником французького Ренесансу й одним з перших найвидатніших представників нових поглядів на людину та її виховання у Франції був Франсуа Рабле (Francois Rabelais) (1494–1553). Письменник-гуманіст у знаменитому романі “Гаргантюа і Пантагрюель” показав блискучу сатиру на середньовічну освіту й виховання. А. Дживелегов називає його роман захопленим гімном новому знанню й новій освіті, тріумфальною програмою гуманістичної науки [3, 7]. У веселому, зухвалому та розумному романі, що став справжньою енциклопедією французького життя XVI ст., який поєднав у собі народні традиції з блискучою

гуманістичною культурою й ученістю, – зазначає Н. Ревякіна, – Рабле висловлює свій погляд на світ, суспільство, людину, на виховання, утілюючи свої ідеї в художню форму шаржу, гротеску, буфонади [8, с. 310].

Концепцію гуманізму Рабле можна подати у вигляді таких основних положень. По-перше, людину розглянуто як частину природи, що посідає центральне місце у світобудові. Філософ, як і всі західноєвропейські гуманісти епохи Відродження, по-новому дивиться на природу людини. Згідно з християнським ученням, людина, відповідно до гріхопадіння, втратила своє безсмертя й панування у світі. Вона не може без Божої допомоги досягти самостійного порятунку та знайти правильний шлях у земних діяннях. Гуманістична ідеологія, що зароджувалася, утверджувала інше. Зокрема, гріх призвів до тлінності й смертності людини. Але ідею про безсмертя людини Рабле обґрунтовує словами Гаргантюа: “Серед тих дарунків, щедрот і переваг, якими творець світу, всемогутній Господь спочатку наділив і прикрасив природу людську, вищою й найрідкіснішою якістю уявляється мені те, завдяки чому природа наша в смертному своєму стані може досягти своєрідного безсмертя і в минутому житті увіковічити ім’я своє й сім’ї, і відбувається це через потомство, яке народжується нами в законному шлюбі” [10; 8]. Унаслідок того, що сім’я поширюється, у дітях оживає те, що втрачено батьками, а в онуках те, що загинуло в дітях. Гаргантюа дякує Господу своєму промислителю за те, що він дав йому можливість побачити, як його побілена сивиною старість розцвітає в молодості Пантагрюеля. Дуже цікавими є міркування Гаргантюа про безсмертя людини: “З усім тим, хоча в тобі й перебуває тілесний мій образ, але якщо твої власні душевні якості не проявляться у всьому своєму блиску, то тебе не стануть почитати стражем і хранителем безсмертя нашого роду, і радість моя тоді захмариться від того, що гірша моя частина, а саме плоть, у тобі залишиться, краща ж, а саме душа, завдяки якій люди могли б благословляти наш рід, подрібнює й впаде в нікчемність” [10; 8, с. 319]. Цілком очевидно, що філософська педагогічна антропологія Рабле в кінцевому підсумку актуалізує людину, яка діє з власної волі на благо всього створеного. Ці міркування засвідчують, що гуманістичний антропоцентризм в епоху французького Відродження визнавав самостійно й творчо мислячу людину, яка гідно виконує своє призначення на Землі.

По-друге, людину Рабле проголошує головним об’єктом пізнання філософії і всіх наук. У своєму “маніфесті гуманістичного виховання”, прекрасному й наповненому серйозністю листі Гаргантюа до сина, Рабле закликає молодь удосконалюватися в науках і чеснотах. Він пише про те, що метою гуманістичного виховання є чудове знання мов, розвиток у собі нахилів до вільних наук (геометрії, арифметики й музики), вивчення всіх законів астрономії, книги грецьких, арабських і латинських медиків. Не

можна нехтувати й талмудистами та кабалістами, – пише Рабле, – і з допомогою постійно вироблених розкриттів необхідно придбати “досконале пізнання світу, що йменується мікрocosмом, тобто людини” [10; 8, с. 320]. Своїми міркування про людину як головний предмет пізнання Рабле збільшив інтерес своїх сучасників до людини й підняв значення наук, що вивчають людину.

Як і всіх гуманістів, Рабле цікавить у людині все: її обов’язок і місія на Землі, суспільне буття й пов’язані з ним норми моралі. У нашому дослідженні розглянемо характерні особливості педагогічного гуманізму Рабле, оскільки цілеспрямоване виховання гуманісти трактували як найбільш ефективний засіб удосконалення людини й суспільства, у якому вона живе.

Ф. Рабле можна воістину назвати першим теоретиком гуманістичного виховання у Франції. У своєму романі “Гаргантюа і Пантагрюель” Ф. Рабле дотепно викривав вади середньовічного виховання й навчання. Король велетнів Грангузьє доручив навчання свого сина Гаргантюа схоластам і богословам, людям старої культури й старої науки. Вони змушували його зубрити так, щоб він, починаючи від абетки й закінчуючи серйозними трактатами, міг відтворювати все без запинки напам’ять, не цікавлячись змістом. “...Хлопчикові взяли в наставники великого богослова, магістра Тубала Олоферна, і магістр так добре зумів дати йому абетку, що той вивчив її напам’ять у зворотному порядку, для чого потрібно було п’ять років і три місяці. Потім учитель прочитав з ним Доната, Фацет, Теодоле й Алана, для чого потрібно було ще тринадцять років, шість місяців і два тижні” [10, с. 64]. Про те, чим займався Гаргантюа за розкладом, складеним його вчителями-сорбонщиками, Ф. Рабле пише, що “...прокидався він звичайно між 8 і 9 годинами ранку. Якийсь час він для припливу тваринних струмів бовтав ногами, стрибав і валявся в ліжку... потім він зачісувався альменівським гребінцем, сиреч п’ятірнею, тому що наставники повторювали йому, що зачісуватися інакше, чиститися й митися – це означає даремно гаяти час, відведений для земного життя... добре поснідавши, Гаргантюа йшов до церкви... там він вистоював від 26 до 30 мес... гуляючи по монастирському дворику, по галереях і по саду, Гаргантюа прочитував стільки молитов, скільки не могли б прочитати 16 самітників... потім на які-небудь нещасні півгодини він утикався в книгу, але, за висловом одного коміка, душа його була на кухні” [10, с. 76].

Тим часом батько став помічати, що син його робить великі успіхи, що від книг його не відірвеш, але що на добро йому це не піде й що на довершення всього він дурніє, тупіє й час від часу стає більш розсіяним і нетямущим. Філіпп де Марі, віце-король Папелігосський, оцінив заняття Гаргантюа так: “Краще зовсім нічого не вчитися, ніж учитися з таких книг під керівництвом таких наставників, тому що їхня наука – маячня, а їхня

мудрість – пихата дурниця, що збиває з пантелику кращі, благородніші уми й губить цвіт юнацтва” [10, с. 65]. Тоді королю порадили запросити людей іншого напрямку думок. Навчання Гаргантюа було доручено гуманістам. У главах, які присвячені навчанню Гаргантюа гуманістами, Рабле в дуже яскравій формі розкриває свої ідеали гуманістичної педагогіки.

Крім того, що Рабле поставив людину в центр світобудови й пізнання, як правильно зазначає Н. Ревякіна, він пов’язав нерозривними узами знання й моральність, що в цілому визначило педагогічний характер гуманізму [8, с. 25]. Віднині головною метою виховання є досягнення “найвищої досконалості не тільки в чеснотах, доброзвичайності й мудрості, але й в усіх сферах вільного та благородного знання” [10]. Словами Гаргантюа, який з повчальними настановами звертається до свого сина, філософ, звертаючись до молодого покоління, мовить: “...Я заклинаю тебе витратити свою молодість на удосконалення в науках і чеснотах” [10].

Під чеснотою гуманісти розуміли виховання в дітях позитивних моральних якостей. Філософ повторює слова премудрого Соломона і говорить: “Мудрість у порочну душу не входить, знання ж, якщо не мати совісті, здатне лише згубити душу” [10]. А високоморальні люди завжди активні, проявляють себе у вчинках, звернені до людей, людяні. Тому Рабле, як і всі гуманісти його епохи, стверджує, що моральне виховання одночасно є гуманним, соціальним і громадянсько-патріотичним [8, с. 30]. Перш ніж простежити особливості становлення моральної гуманної особистості за Рабле, звернемо увагу на надзвичайно новий для того часу й цікавий погляд мислителя на характер наук і на той зміст та обсяг знань, які повинен засвоїти кожний індивідуум для гідного продовження життя.

Спочатку гуманізм виникає у сфері філологічної культури. Характеризуючи середньовічну культуру, Рабле пише: “То був темний час, коли ще відчувався згубний і зловливий вплив готів, які знизували всю витончену словесність” [10]. Нині ж торжествує філософ-гуманіст, науки відновлені, відроджені мови. Зокрема, грецька, не знаючи її людина не має права вважати себе вченою, а також єврейська халдейська, латинська [10]. Середньовічне навчання з його тривіумом (лат. *Trivium* – цикл навчальних предметів, до яких належить вивчення граматики, риторики й діалектики) стало охоплювати ще додаткові науки про людину (лат. *Studia humanitatis*), а саме: історію, моральну філософію, поезію. У своєму листі-зверненні до сина Гаргантюа пише: “Моя мета і бажання, щоб ти чудово знав мови: по-перше, грецьку, як-то заповів Квінтіліан, по-друге, латинську, потім єврейську, заради Священного Писання, і, нарешті, халдейську й арабську, і щоб у грецьких своїх творах ти наслідував стилю Платона, а в латинських – стилю Цицерона. Жодна історична подія не зітреться з твоєї пам’яті, – тут тобі знадобиться будь-яка космографія” [10]. Згодом гуманісти вводять в

обов'язкове, хоча, на їхню думку, і менш значуще, навчання квадрівіум (лат. *Quadrivium* – курс навчання, що охоплює музику, арифметику, геометрію й астрономію). “До вільних наук, як-то: геометрії, арифметики й музики, я прищепив тобі деяку схильність, коли ти був ще маленький, коли тобі було років п'ять-шість – розвивай її в собі, а також вивчи всі закони астрономії” [10].

Отже, ми бачимо, що гуманістична система освіти була представлена передусім гуманітарними дисциплінами, науками про людину, у сфері яких народжується нове розуміння людини. У цій перевазі в освіті гуманітарного циклу наук полягає особливість освітньої політики епохи Відродження.

Найбільш важливим елементом у гармонійному розвитку особистості, на думку Рабле та всіх західноєвропейських гуманістів, стає моральне виховання. Особливе значення для виховання моральної людини має в Рабле класичний характер освіти, в основі якої античне вчення – вивчення давніх мов і літератури та практичне розуміння релігії. Наприклад, якщо ж Гаргантюа йшов лугом або по якому-небудь місцю, що рясно поросло травою, то, розглядаючи дерева й рослини, він порівнював їх з тим, що про них писали давні вчені, зокрема, Теофаст, Даоскорид, Марін, Пліній, Никандр, Марк і Гален; або на зеленому лузі вони читали напам'ять які-небудь забавні вірші з “Георгік” Вергілія, із Гесіода, із “Рустіка” Поліціант, писали латинською мовою жартівливі епіграми, а потім перекладали їх французькою мовою у формі рондо або ж балади [10]. Гуманістам не можна докоряти в тому, що вони сліпо копіювали вчення давніх. Як зазначає Н. Ревякіна, вони “використовували античні ідеї у своїх уявленнях та вченнях, вибудовували власний дім із найрізноманітніших цеглин давності” [8, с. 6]. Християнство ж, на думку Рабле, збагачувало гуманістичну ідеологію духовно й таким чином посилювали моральне начало. Читаючи уривки зі Святого Писання Гаргантюа часто переймався особливим благоговінням і любов'ю до Бога, славив його та молився йому, тому що воно відкривало перед ним його велич і мудрість невиречену” [10, с. 87]. У своїх повчаннях до сина, багато років потому, Гаргантюа пише: “Ти повинен шанувати, любити й боятися Бога, спрямовувати до нього всі свої думки й надії, і, пам'ятаючи про те, що віра без добрих справ є мертвою, приліпитися до нього й жити так, щоб гріх ніколи не роз'єднував тебе з ним” [10].

Думка Рабле про те, що головний шлях гуманістичного виховання лежить через знання, яке здобувають не тільки з книг, але й шляхом спостереження та безпосереднього ознайомлення з речами, які вивчають (у праці, грі, на прогулянці, за обідом), не втратила своєї актуальності й досі, наприклад, “...по дорозі назад вони спостерігали, у якому стані перебуває небесна сфера, чи така вона, як була вчора ввечері, і визначали, під яким знаком зодіаку сходять сьогодні сонце, під яким місяць ... темною ніччю,

перед сном, вони виходили на найбільш відкритий простір у всьому будинку, дивилися на небо, спостерігали комети, якщо такі були, або положення, розгашування, протистояння й збіг світил” [10, с. 80–86]. Цей принцип актуалізує активність особистості в процесі здобуття знань.

Рабле визнає користь праці, особистих зусиль учня, самонавчання й самовиховання. На перший план у виховному процесі виходить дисципліна, методичні вправи й щоденна праця: “Так виховувався Гаргантюа, з кожним днем показуючи щораз більші успіхи і, зрозуміло, витягаючи з постійних вправ усю користь, яку може витягти юнак, у міру свого віку тямущий; вправи ж ці хоча й здалися йому на перших порах важкими, однак з плином часу зробились такими приємними, легкими й бажаними, що радше походили на розваги короля, ніж на заняття школяра” [10]. У своєму зверненні до нащадків Рабле наставляє їх на те, щоб вони удосконалювались невпинно й не заривали в землю талентів, якими наділів їх Господь [10].

В основу нової гуманної освіти й виховання Рабле були покладені принципи гуманних методів формування особистості. Навчання, на його думку, повинно відбуватися в ігровій формі. Він думав, що найкраще будувати систему освіти так, щоб той, кого виховують, не розрізняв, де починається навчання й де закінчується відпочинок, і найкраще, коли відпочинок і навчання так чергуються між собою, що й те й інше сприймає з великою радістю той, кого виховують. Це було поглядом всієї нової культури виховання й освіти в епоху Відродження у Франції.

Велике значення для формування гармонійної особистості гуманісти надавали фізичному вихованню. Новий вихователь піклується про те, щоб зробити з Гаргантюа сильну, різнобічне виховану й освічену людину. Після занять учень і вчитель “виходили на повітря й, по дорозі обговорюючи зміст прочитаного, відправлялися заради гімнастичних вправ у Брак або ж ішли в луги й там грали в м'яча, у гилку, у піль тритон, настільки ж мистецьки розвиваючи тілесні сили, як тільки що розвивали сили духовні” [10, с. 82]. Мету фізичного виховання гуманісти вбачають у тому, щоб виховати не тільки фізичну й душевну здорову та міцну людину, але й у тому, щоб підготувати доблесного й мужнього захисника вітчизни. Займаючись фізичними вправами, Гаргантюа ламав не тільки списи, тому що, як говорить він, що може бути безглуздіше таких хвастощів: “Я зламав десять списів на турнірі, або ж у бою”. Це може зробити будь-який тесля! Ні, честь і слава тому, хто одним списом зламає десятьох ворогів. Гаргантюа ж своїм списом, міцним, негнучким, зі сталевим наконечником, ламав ворота, пробивав панцирі, валив дерева, піддівав на льоту кільця, підхоплював сідло, кольчугу, латну рукавицю. Усе це він робив у повному озброєнні [10]. Полював він верхи на коні на оленів, козуль, ведмедів, сарн, кабанів, зайців, куріпок, фазанів, дрохв. Грав у великого м'яча, підкидаючи його ногою або ж

кулаком. Боровся, бігав, стрибав, але не з розбігу, не на одній нозі й не по-німецьки, тому що Гімнаст вважав, що ці види стрибків марні й не потрібні на війні. Він перестрибував через канави, перемахував через огорожі, вибігав на шість кроків уверх по стіні і таким чином досягав вікна, що було на висоті списа [10].

Не допускалося в гуманістичному вихованні ніякого авторитаризму, примусу й тілесних покарань. У заняттях Гаргантюа не було нічого примусового: вони залишали партію, коли хотіли, і зазвичай припиняли гру, трохи тільки, бувало, спітніють або ж стомляться. Сухо-насухо обтерши все тіло, вони міняли сорочки, гуляючою ходою йшли дізнатися, чи не готовий обід. В очікуванні обіду вони виразно читали напам'ять виречення, що запам'яталися їм із сьогоднішнього уроку.

Як бачимо, піддаючи різкій критиці середньовічне навчання й виховання, Франсуа Рабле розглядає людину як частину природи й найвищу цінність у світобудові. Він вірить у її природні можливості й ставиться з великою часткою іронії до божественного провидіння. Педагогічний характер гуманізму Рабле полягає в гармонійному всебічному розвитку особистості; в урахуванні природних і вікових особливостей дитини; в поглибленні та поширенні змісту освіти (почали додатково вивчати науки про людину, їм надавали перевагу); в піднесенні ролі морального виховання та в поєднанні його зі знанням; в наданні переваги самонавчанню й самовихованню особистості; в піднесенні ролі вчителя-гуманіста в суспільстві та в удосконаленні гуманних методів навчання.

Звичайно, у межах однієї статті важко простежити, як історично змінювалися філософсько-педагогічні погляди французьких учених на проблему формування людини та на роль гуманістичної освіти і виховання в її становленні. Тому перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ідей гуманізму в філософсько-педагогічних концепціях французьких просвітителів.

-
1. Вульфсон Б. Л. Франція // Педагогическая энциклопедия: В 6 т. М., 1986. Т. 6. С. 540–552.
 2. Денисова Л. Гуманизм // Философская энциклопедия: В 5 т. М., 1964. Т. 1. С. 413–417.
 3. Дживелегов А. Ф. Рабле // Ф. Рабле. Гаргантюа й Пантагрюэль / Пер. с франц. Н. Любимова. М., 1973. С. 3–24.
 4. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики: Учеб. пособ. для пед. вузов. М., 1998.

5. Из истории зарубежной Инколы и педагогики. Труды института теории и истории педагогики / Отв. ред. Н.А. Константинов. М., 1959.
6. *Кравець В.* Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва. Навч. посіб. для пед. навч. закладів. Тернопіль, 1996.
7. *Кузнецов В.* Французская философия // *Философская энциклопедия*: В 5 т. М., 1964. Т. 5. С. 401–409.
8. Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV - XVII в.) / Сост., вступ. статьи и коммент. Н. В. Ревякиной, О. Ф. Кудрявцева. М., 1999.
9. *Пискунов А. И.* Возрождение // *Педагогическая энциклопедия*: В 4 т. М., 1966. Т. 1. С. 370–372.
10. *Рабле Ф.* Гаргантюа и Пантагрюэль / Пер. с франц. Н. Любимова. М., 1973.

FRANSUA RABLE PEDAGOGICAL IDEAS OF HUMANISM

Tetyana Kharchenko

*Taras Shevchenko National Pedagogical University of Luhans'k
Oboronna Str., 2, UA-91011Luhans'k, Ukraine*

The author analyses the humanistic conception of Fransua Rable, known as one of the first French humanists of the Renaissance. She describes the peculiar aspects of pedagogical ideas of early humanism in France. Special focus is laid on the humanistic development of a personality.

Key words: humanism, Renaissance epoch, pedagogy of humanism, humanistic education.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2007
Прийнята до друку 10.10.2007